

DEĞERLENDİRMELER

Janna Mongeyevna Yuşa, Obryadovaya Poyeziya Tuvintsev- Struktura i Semantika, Novosibirsk 2009, 165 sayfa.

Redaktörlüğünü E. N. Kuzmina'nın gerçekleştirdiği, Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Bölümü Filoloji Enstitüsü çalışanı Janna Mongeyevna Yuşa'nın bu çalışmasının bilim danışmanı başta Yakutlar olmak üzere Sibirya toplulukları üzerine yaptığı çalışmalarla haklı bir üne sahip olan N. A. Alekseev'dir.

Çalışma “Giriş” bölümü dışında üç ana bölüm içermektedir. Birinci bölüm “Tuva Tören Folklorunun Tür Kadrosu” başlığını taşımakta olup kendi içinde üç alt bölüm içermektedir. Birinci alt bölüm “Geleneksel Tören”, ikinci alt bölüm “Tören Şiirlerinin Sınıflandırılması” ve birinci bölümün üçüncü alt bölümü ise “Tören Şiirini Belirleyici İşaretler” başlığını taşımaktadır.

Janna Yuşa'nın çalışmasının ikinci ana bölümü “Törenlerde Şiirsel Sözü Yeri” başlığını taşımakta ve birinci başlıkta olduğu gibi araştırmacı tarafından üç alt bölümde incelenmektedir. Burada sırasıyla “Duaların İşlevsel Rolü”, “Aile ve Takvim Törenlerinde İyi Dilekler” ve son olarak “Geleneksel Sportif Yarışlardaki Övgüler” alt başlıkları verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü “Tören Türlerinin Şiirselliği” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde araştırmacı “Leksik- Stilistik Özellikler” ve “Sanatsal İfade Araçları” başlıkları altında tören folklorunun dil ve sanatsal üslup özelliklerini incelemeye almıştır.

Çalışmasının “Sonuç” bölümünden sonra Janna Yuşa, Tuva kültürü üzerine bugüne kadar yapılmış zengin kaynakçayı, RF TİGİ (Rukopisnyı Fond Tuvinskogo İnstituta Gumanitarnıı İssledovaniy- Tuva Sosyal Bilimler İnceleme Enstitüsü Elyazması Fonu) arşiv kaynaklarının listesini ve kendisinin farklı tarihlerde derleme yaptığı kaynak kişilerin listesini vermektedir.

Çalışmanın “Giriş” (ss. 3- 13) bölümünde disiplinler arası çalışmanın gerekliliğini vurgulayan J. Yuşa, bugüne kadar Tuva folkloru üzerine derleme çalışmalarının yoğunluk kazandığını ve bu tür çalışmaların bile ancak XIX. Yüzyılın başı olarak tarihlendirilebileceği çalışmada vurgulanmıştır. Araştırmacı, XIX. Yüzyılda Tuva kültürü üzerinde çalışan bilim adamları arasında ilk sırada G. N. Potanin, E. K. Yakovlev, N. F. Katanov, G. E. Grumm- Grjımaylo, F. Y. Kon'un adını vermektedir. XX. yüzyılda ise L. P. Potapov, V. P. Dyakonova, N. A. Alekseyev, M. B. Kenin- Lopsan, G. N. Kurbatskiy'in Tuva folkloru üzerine yaptığı çalışmaların, temelde derleme nitelikli olsa da belirli bir bilimsel katkıda bulunduğunu belirtmektedir.

Çalışmanın birinci bölümü “Tuva Tören Folklorunun Tür Kadrosu” (ss. 14- 48) başlığını taşımaktadır. Bir tören sırasında söylenen sözlerle eylemin kopmaz bir bağı olduğunu, fakat zaman içinde metinlerin söz kadrosunun değiştiğini ve bu nedenle de anlamların değiştiğini belirten Yuşa, bütün bu değişimlere karşın değişmeyen tek şeyin sözü ve eylemin yardımıyla amaçlanan bir hedefe ulaşma isteği olduğunu vurgulamaktadır.

Çalışmasında Rus biliminde kabul görmüş terminolojiyi kullandığını belirten araştırmacı, genel olarak törenlerin “Şamanizm Öncesi”, “Şamanistik”, “Budist” terimleriyle sınıflandırmıştır. Çalışmada dağ, nehirlerin sahip ruhlarına yönelik dualar Şamanizm öncesi dualar olarak ele alınmıştır. Bu tür törenler, “Toprağın, orman ve nehrin sahip ruhlarına saygı göstermek amacıyla yapılır ve insan ve doğa arasındaki ilişkileri düzene koyma işlevi görürler. Bu tür törenlerin temel amacı, belirli yerlerin sahip ruhlarını merhamete getirmektir. Bu nedenle bu törenlerin icrasında mutlaka yüce güçlere yardım istemek amacıyla *çalbarıglar* (dualar) söylenir” tanımını yapan J. Yuşa, bu duaların icra edilmesinden önceki hazırlıkları kendisinin katıldığı alan materyallerinden hareketle anlatmaktadır.

XVII. yüzyılın sonundan itibaren Tuvalıların halk arasında “*sarıg şajın*” (sarı inanç) adını alan Lamaizmi kabul ettiklerini belirten araştırmacı, bu yeni inanç sisteminin kabul edilmesinin eski inançların yok olmasına neden olmadığını, hatta şaman ve rahibin (lama) birbirlerine düşmanlık göstermeden aynı töreni birlikte yürütebildiklerini belirtmektedir. Yine 2001 yılındaki alan çalışmasında araştırmacı tarafından Bay- Taygin rayonunda yapılan bir törende Z. Seren- Çimit adlı şaman kadının dualarında Budist ilahlara hitap ettiği gözlemlenmiştir.

Çalışmasının daha sonraki bölümünde “Tören Şiirlerinin Sınıflandırılması” başlığı altında Yuşa, genel olarak “*algış- yöreel*” terimi altında ilk olarak törenin işlevi, daha sonra kompozisyon yapısı ve son olarak da bu törenin “yönelimini” belirlemenin gerekliliğini vurgulamakta, ancak bundan sonra gerçek bir tür ayırımına ulaşılabileceğini ileri sürmektedir.

Araştırmacı, bu üç ölçütten hareketle Tuva tören folklorunda beş ana tür şeklinde incelenebileceğini düşünmektedir. Ona göre bunlar, dua (*çalbarıg*), alkış (*yöreel*), övgü (*maktal*), hayvancılıkla ilgili dua (*mal alzir, ney- orga, molduruk algaarı*), kargış (*kargış*).

Yuşa, çalışmasının devamında *çalbarıg* (ss. 30- 34), *yöreel* (ss. 34- 36), *maktal* (ss. 36- 38), hayvancılıkla ilgili dualar (ss. 38- 43), *kargış* (ss. 43- 46) türlerinin anlamını, işlevini ve alan çalışmasında hem kendisi hem de grup tarafından kaydedilmiş belirleyici nitelikteki örnekleri vermektedir.

Yuşa'nın çalışmasının ikinci bölümü “Törenlerdeki Şiirsel Sözün Yeri” (ss. 49- 105) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ilk sırada duaların işlevi incelenmeye çalışılmıştır. Özellikle “*çalbarıg*” adı verilen dualarda doğaüstü güçlerden himaye ve merhamet isteme, onlardan gelebilecek olası felaketleri uzaklaştırma, avda başarı ve şans isteği ön planda yer almaktadır.

Obo- ova *daguri* adı verilen dualar ise dağ geçitlerinden esenlik isteme amacı taşır. Tuvalıların “*ot- çayaçı*” (yaratıcı ateş) olarak adlandırdıkları ateş için yapılan dua “*ot daguri*” töreni ise evi kötü ruhlardan temizlemek ve evin ocağının ruhuna saygı göstermek amacını taşır.

Su kaynakları için yapılan “*sug baji daguri*” duaları ise çağdaş koşullara uymuş, günümüzde sulama kanalları için “*buga baji daguri*” adlı dua da yapılmaya başlanmıştır. Bu dualar ve onların içinde yer aldığı törenlerin kolektif bir karakter taşıdığını belirten araştırmacı, yaşamın her anında yer alan ve sadece birey tarafından yapılan ritüelleri de çalışmasına almıştır. Bunlar arasında “*ançının ezulaldarı*”, “*balıkçının ezulaldarı*” ve “*arjaanın ezsinge çalbarurı*” (kaplıca, tedavi kaynakları yararlı olması için), “*art eezinge çalbarurı*” (dağ geçidini geçerken), “*hem kejerde ezulal*” (nehir geçerken), “*deer dinmireende ezulal*” (fırtına ve gök gürültüsü sırasında söylenen), “*em otar kazarda ezulalr*” (şifalı bitkilerin toplanması sırasında söylenen), “*ıyaş kezerde ezulal*” (ağaç keserken) şeklindeki dualar yer almaktadır.

Yuşa'nın çalışmasında “Aile ve Takvim Törenlerindeki Alkışlar” başlığı altında aile töreni sınıflandırmasında yer alan düğün, yeni evlilerin çadırının kutsanması, çocuğun doğumuyla bağlantılı tören, ad verme, plesantanın gömülmesi, çocuğun göbek bağının saklanması, ilk saç kesimi törenleri ve bu törenlere eşlik eden dua metinleri verilmektedir.

Takvim törenlerinde ise otağa gidiş, koyunların kırılması, yünün eğrilmesi, keçe yapımı, hayvanların hadım edilmesi, derinin işlenmesi sırasında söylenen dua metinlerinden örnekler verilmektedir.

Yuşa'nın çalışmasına aldığı bir diğer tür de geleneksel spor oyunlarında söylenen övgülerdir. "Geleneksel Tuva törenlerinin oluşma sürecinde dua, alkış ve övgüler önemli bir işlev üstlenmektedir. Tuvahlıların sözlü halk yaratıcılığının bu eserleri eski zamanlardan başlayarak her ritüelin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Halk geleneğine göre, bu şiirsel eserler olmaksızın hiçbir dua yapılmış sayılmaz" diyen Janna Yuşa, spor oyunlarında söylenen övgülerin en belirgin örneklerini çalışmasına almıştır.

Yuşa'nın çalışmasının üçüncü bölümü "Tören Türlerindeki Şiirsellik" (ss. 106- 137) başlığını taşımaktadır. Tuva törenlerinde söylenen dua metinlerinin şiirsel bir dile sahip olduğunu ve çeşitli sanatsal ifade araçlarının bu şiirseliği vermekte kullanıldığını belirten araştırmacı, bu bölümde ilk sırada leksik- stilistik özellikleri incelemeye almıştır.

Ona göre, dualar, belirgin bir şekilde rica tonu taşımaktadır, çünkü insan sahip ruhla diyalog kurmakta ve ona belirli bir rica ile yaklaşmaktadır. Bu türde çoğul ikinci şahıs fiillerin kullanıldığını belirten Yuşa, örnek olarak tayganın sahip ruhuna hitaben söylenen bir dua metnini vermektedir. Araştırmacı, bazı dua metinlerinde hitap edilen ruha yönelik ses taklidi kelimeler kullanıldığını çalışmasında belirtmektedir. Örneğin tayganın ruhuna hitapta "tok", "tak", "ög- ög" gibi, ses taklidi kelime yapılarına sıkça yer verilmektedir. Dua metinlerinde bir kelimenin tekrar edilmesi ise şiirsel üsluplar arasında yer almaktadır.

Bu bölümde "Sanatsal Tasvir Araçları" alt başlığı altında J. Yuşa, metinlerde kullanılan aliterasyon, karşılaştırma, abartı, alegori örneklerini incelemektedir.

Ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız çalışmanın "Sonuç" bölümünde kolektif ve bireysel nitelikteki ritüellerin şematik yapısı ortaya konulmaktadır. Her iki ritüel arasındaki temel benzerlik, dua okumak için geleneği bilen ve toplumda saygı gören birinin seçilmesi ve bu kişinin şiirsel yeteneğe sahip olmasına dikkat edilmesidir.

Her türün "yöneliminin" farklı olduğunu belirten araştırmacı, dualarda doğüstü güçler, alkış ve kargışlarda belirli kişiler, övgülerde güreşçi ve yarışçılar, hayvancılıkla ilgili dualarda ev hayvanlarının ön planda yer aldığını belirtmektedir.

Her Türk topluluğunun birlikte yaşadığı (veya yaşamak zorunda kaldığı) halklarla kültürel etkileşime girdiği bilinmektedir. Bu nedenle J. Yuşa, Tuva tören folklorunda da farklı etnosların etkilerinin görülebildiğini belirtmektedir. Örneğin Tuva'da yarışmacılara ve güreşçilere övgü düzme geleneğinin Buryat ve Moğollardan alınmış olduğu ileri sürülmektedir.

J. Yuşa'nın çalışmasının "Kaynakça" bölümü (ss. 145- 151), J. Yuşa'nın çalıştığı bu alanda bugüne kadar yapılmış Rusça çalışmalara hâkim olduğunu ortaya koymaktadır.

Janna Yuşa'nın tanıtmaya çalıştığımız bu kitabı, alanında bir ilktir. O, bu çalışmayla ritüellerde söylenen dua sözlerinin altında yüzyıllar içinde oluşmuş bir geleneğin, inanç sisteminin ve kültürel birikimin yattığını, bu sözlerin hiç de sıradan ve basit olmadığını ortaya koymaktadır. Bugüne kadar Tuva folkloruyla ilgili pek çok ortak ve bireysel çalışmaya katılan Janna Yuşa, benzeri çalışmalarla Tuva kültürünün bilimsel düzeyde incelenmesine yaptığı katkılarla gerek Tuva'da ve Rusya'da gerekse ülkemizde tanınan bir addır.

Muvaffak DURANLI*

---

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.